

Владислава Любарець

Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
<https://orcid.org/0000-0001-8238-1289>

Галина Васильєва

Районний науково-методичний центр
управління освіти
Дніпровської районної в м. Києві державної
адміністрації
<https://orcid.org/0000-0002-1215-6972>

Жанна Верьовкіна

Середня загальноосвітня школа I - III
ступенів №4 м. Києва
<https://orcid.org/0000-0001-9805-0345>

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ВІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТИ

У статті досліджено особливості диференційованого підходу до освітнього процесу інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. На основі узагальнення наукових джерел розкрито особливості і змістове наповнення понять «диференціація» і «диференційований підхід». Означено соціальну спрямованість інклюзивної освіти. Розкрито необхідність врахування індивідуалізації особливостей учнів з обмеженими можливостями в процесі інклюзивної освіти. Наголошено, що в основу диференціації покладені дидактичні принципи розвивального навчання. Встановлено необхідність типологізації інклюзивного освітнього процесу за певними загальними ознаками з максимальним урахуванням індивідуальних психологічних та фізіологічних особливостей учнів з особливими освітніми потребами. Визначено подальшу проблему вивчення диференційованого підходу в процесі інклюзивного навчання: виділення і опис типів учнів з особливими освітніми потребами відповідно з їхніми віковими, індивідуальними та фізіологічними особливостями.

Ключові слова: інклюзивна освіта, диференційований підхід, учні з особливими освітніми потребами.

Необхідність покращання освітнього процесу, професіонального становлення та соціальної адаптації осіб з особливими потребами потребує розвитку та вдосконалення інклюзивної освіти в сучасному інформаційному суспільстві.

Соціальна спрямованість інклюзивної освіти спонукає до відкриття перспективних змін у системі спеціальної освіти в Україні, пов'язаних з новим ставленням суспільства до дітей з порушеннями психофізичного розвитку, новим розумінням їхнього особистого становлення, створення в країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей, рівня і діапазону освітніх потреб.

Головне завдання сучасної Нової української школи, яка взяла на себе відповідальність і запровадила інклюзивне навчання - розкриття індивідуальних особливостей особистості з метою формування ключових компетентностей кожної дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові компетентності - ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [4, с 10].

Нова українська школа буде працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму [4, с 17].

Завдання інклюзивної освіти вирішити проблему нейтралізації негативних наслідків подібних суперечностей, підсилити позитивні якості, тобто створити такі умови, яких стало б можливим використання фактичних і потенційних можливостей кожної дитини за класно-урочною та дистанційною форми навчання. Розв'язання цього практичного завдання тісно пов'язане з послідовною реалізацією диференційованого підходу до освітнього процесу інклюзивного навчання.

Проблема диференціації навчання приваблює представників багатьох наук: філософії, психології, антропології, педагогіки, соціології тощо. Питання диференційованого підходу в освіті в педагогічній літературі бере початок з часів Я. Коменського. Знаходимо підтвердження в працях класиків педагогіки і психології: А. Дистервега, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, О. Духновича, К. Ушинського, Дж. Дьюї, Ю. Бабанського, Л. Банкова, В. Сухомлинського, Г. Костюка та сучасні дослідження Ш. Амонашвілі, О. Бугайова, Ю. Гільбуха, Г. Глейзера, М. Шахмаєва, Л. Ярошенко та ін. Певні практичні здобутки в реалізації диференційованого підходу в навчанні були зроблені З. Романовською, М. Махмутов, Л. Арістова, Т. Шамова.

Тим не менш, як свідчить аналіз літературних джерел, питання диференційованого підходу до освітнього процесу інклюзивного навчання потребує подальшого вивчення у сучасній педагогіці.

Метою статті є дослідження особливостей диференційованого підходу до освітнього процесу інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Сьогодні вчені пропонують різні інноваційні підходи до навчання та виховання дітей з особливостями розвитку. Незалежно від соціального стану, конфесійної приналежності інклюзивна освіта надає кожній дитині можливість задовольнити свою потребу в розвитку та реалізувати право на здобуття освіти, відповідної рівню її розвитку.

У наш час освіта започаткувала індивідуалізацію і диференціацію навчання інклюзивного навчання в нових умовах зміни освітньої парадигми — впровадження суб'єкт-суб'єктних відносин у процес навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

У практиці сучасної школи диференційоване навчання проходить своє випробування на системний підхід, а через це - частіше звучить не як усталена форма чи система, принцип навчання, а як епізодичне здійснення диференційованого підходу в процесі навчання. Крім того, в поняття диференціації різні вчені вкладають різний зміст. Здебільшого під поняттям «диференціацією навчання» розуміють таку організацію пізнавальної діяльності школярів, в основу якої покладено типові особливості учнів.

Впровадження диференційованого підходу в інклюзивній освіті ймовірно шляхом використання різних моделей інтегрованого навчання дітей з вадами

психофізичного та фізичного розвитку. Як зазначає в концепції Л. Гриневич, у навчанні будуть враховані вікові особливості фізичного, психічного і розумового розвитку дітей [4, с 18]. їх вибір залежить від характеру вад, рівня психологічного та емоційного благополуччя інтегрованого створення організаційно-педагогічних умов, які регламентуватимуть та регулюватимуть процес інтегрованого навчання, спрямований на розвиток системи психолого-педагогічного супроводу дитини з обмеженими можливостями.

Впровадження диференційного підходу інклюзивного навчання покликано на створення умов, коли учень з особливими освітніми потребами має змогу отримати знання, адекватні її можливостям, навчатися в відповідному темпі, враховується рівень її підготовленості до навчання, здібності, нахили.

Диференціація (від. лат. differentia - різниця, відмінність) передбачає врахування індивідуальних особливостей кожного учня в умовах групування дітей в межах одного класу за певною ознакою: рівень засвоєних предметних знань, умінь, навичок; нахили і здатність до навчання, рівень розвитку загальних розумових здібностей (научуваність); готовність до здійснення самостійної пізнавальної діяльності - наявність відповідних інтелектуальних умінь, елементів мнемічної культури (увага, пам'ять, швидкість переходу від однієї логічної операції до іншої).

Найбільш розповсюдженим є таке визначення: диференціація - врахування індивідуальних особливостей учнів у формі, коли вони групуються за якимись ознаками: віковими, статевими, національними, професійними, за інтересами, метою і т. ін. [1].

Реалізація диференційованого навчання інклюзивних дітей дає змогу вчителю оперативно врахувати готовність їх до вивчення нового матеріалу, забезпечити оптимальний вибір пізнавальної діяльності на всіх етапах навчання, одночасно створити компенсуючі умови для відстаючих у розвитку школярів.

Виходячи з досвіду і аналізу наявних поглядів на диференційоване навчання, ми визначаємо його як таку спеціально організовану діяльність, що, враховуючи індивідуальні ознаки, спрямована на оптимальний інтелектуальний розвиток кожного учня з особливими освітніми потребами і передбачає структурування змісту навчального матеріалу, добір форм, прийомів і засобів навчання відповідно до їхніх типологічних особливостей. В основу диференціації покладені дидактичні принципи розвивального навчання.

Диференційоване навчання учнів з особливими освітніми потребами слід розуміти, як таку організаційну систему, в якій навчальні групи формуються за певними загальними ознаками, і, відповідно, навчання проводиться за різноманітними програмами, темами, планами з максимальним урахуванням індивідуальних психологічних та фізіологічних особливостей та забезпеченням оптимальних результатів розвитку їхніх інтелектуальних якостей.

Таке розуміння диференційованого навчання є науковою основою для обґрунтування понять «диференціація» і «диференційований підхід», оскільки воно містить всі вимоги до визначення наукових понять.

Призначення диференціації як суспільного явища слугувати виконанню об'єктивної функції суспільного механізму взаємодії забезпечує входження генерації (її соціалізацію) в життя суспільства, допомагає індивідам стати активними суб'єктами конкретно-історичного процесу.

Залучення дітей з вадами до активного соціального життя є одним із проявів демократії. Адже ступінь залучення інвалідів до активного суспільного життя може слугувати показником демократичності суспільства. Коли діти з особливими освітніми потребами навчаються разом із звичайними здоровими учнями, у всіх них є рівні можливості досягти успіху. При цьому оцінюються конкретні досягнення дітей, незалежно від їх інтелектуального, фізичного, соціального та емоційного стану. В класах залучення учні краще розуміють один одного, вони чутливі до потреб і труднощів інших, з більшою повагою ставляться до особливостей своїх товаришів.

Неодмінним в подальшому вивченні диференційованого підходу в інклюзивній освіті є завдання розкрити: необхідність врахування індивідуалізації особливостей учнів з обмеженими можливостями в процесі навчання та типологізації інклюзивного освітнього процесу в залежності від соціального психофізичного та фізичного розвитку дітей з вадами.

Г. Костюк зазначає що у шкільній практиці найбільш поширений диференційований підхід, який ґрунтується на врахуванні типових особливостей учнів [3, с 206].

Але переважна більшість науковців і практиків вважає, що при організації диференційованих форм роботи з дітьми з особливими освітніми потребами необхідно враховувати індивідуальні особливості мислительної діяльності, які виявляються у рівні навчованості чи здатності до засвоєння знань, рівень підготовленості, якість знань учнів (їх повноту, системність, наявність чи відсутність прогалин, фізіологічні можливості інше).

Диференціація навчання на уроці - проблема досить складна для вчителя-практика не стільки з точки зору диференціації змісту навчання, діагностики індивідуальних особливостей учнів з особливими освітніми потребами, скільки з точки зору організації навчання даних з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, тобто з точки зору технології диференційованого навчання.

Диференційоване навчання витікає із необхідності врахування індивідуальних особливостей учнів з особливими освітніми потребами, причому ефективна навчальна система повинна не тільки враховувати особистісні й інтелектуальні якості кожної дитини, а й вводити їх у таке психолого-педагогічне поле, в якому вони розвиваються. Тому індивідуальні особливості учнів з обмеженими можливостями, їхні природні задатки і здібності є тими психологічними опорами в організації навчання, які й визначають характер його освітнього і процесуального компонентів.

На наш погляд технологія диференційованого навчання на уроці базується на поділі учнів класу на індивідуально-типологічні групи. Враховуючи індивідуально-типологічні та фізіологічні особливості учнів з особливими освітніми потребами необхідно вчителю визначати темпом навчання, рівень навченості, навчованості, пізнавальну активність та самоорганізацію.

Як зазначає Завієна Н, особливості керування навчальним процесом в умовах диференційованого навчання полягають у загальній контрольованості результатів роботи кожної типологічної групи або кожного учня в її складі на кожному етапі уроку. Це досягається завдяки розмежованості у часі завершення етапів роботи для кожної типологічної групи залежно від темпу навчання [2].

Диференційований підхід в інклюзії - дуже важливий принцип навчання та виховання. Його реалізація передбачає часткову, тимчасову зміну найближчих

завдань і окремих сторін змісту навчально-виховної роботи, постійне варіювання її методів та організаційних форм із врахуванням загального і особливого в особистості кожного учня. Диференційований підхід в навчальному процесі означає дієву увагу до школяра, його творчої індивідуальності в умовах класно-урочної системи навчання за обов'язковими навчальними програмами, передбачає розумне поєднання фронтальних, групових та індивідуальних занять для підвищення якості навчання і розвитку кожного учня з обмеженими можливостями.

Диференціювання учнів з особливими освітніми потребами на групи доцільно проводити на основі таких критеріїв: біологічні компоненти (якість мислительних операцій, рівень розвитку психічних процесів); навички навчальної праці (самоконтроль, планування, темп діяльності, організованість); деякі аспекти вихованості (наполегливість, старанність, дисциплінованість, активність, ставлення до навчання та до шкільного оточення); фізіологічні компоненти (фізична працездатність, стан здоров'я, дефекти мовлення, слуху, зору).

Інклюзивна освіта сприяє повному розкриттю дитячого потенціалу, навчає учнів розуміти і поважати людську індивідуальність. Саме в такому середовищі, де вся увага сконцентрована на діяльності дітей, де поважають і задовольняють індивідуальні потреби можуть ефективно навчатися і здорові діти і школярі з різними вадами та специфічними потребами.

Сучасна інклюзивна освіта повинна організувати всю роботу учнів з особливими освітніми потребами так, щоб створити максимальні умови для виявлення їхніх індивідуальних здібностей і нахилів, для всебічного розвитку. Розв'язанню цього завдання значною мірою сприяє індивідуалізація навчання, яка проявляється у його диференціації.

Успішне здійснення диференційованого навчання учнів з особливими освітніми потребами можливе за умов, коли вчитель:

передбачає труднощі, що можуть виникнути в дітей з особливими освітніми потребами під час засвоєння матеріалу;

враховує загальну готовність учнів з обмеженими можливостями до наступної діяльності, тобто рівень сформованих знань, здатність самостійно працювати, ставлення до роботи, бажання; систематично і цілеспрямовано використовує диференційовані навчання індивідуального та групового характеру; проводить перспективний аналіз.

Таким чином, одним з найважливіших шляхів подальшої розробки проблеми диференційованого підходу в процесі інклюзивного навчання є виділення і опис типів учнів з особливими освітніми потребами, які характеризують певні групи кожному класі відповідно з їхніми віковими, індивідуальними та фізіологічними особливостями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заперченко Н. Диференційований підхід до навчання // Поч. шк. - 2000. - №5. - С 10-12.
2. Завієна Н. Тлумачення індивідуалізованого навчання у психолого-педагогічній літературі // Рідна школа. - 1999. - №9. - С 55-57.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистостей. - К.: Рад. школа, 1989. - 475 с

4. Концепція: Нова українська школа / [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://mon.gov.ua>

REFERENCES :

1. Zaperhenko, N. (2000). Dyferentsiiovanyi pidkhd do navchannia [Differentiated approach to the education]. *Pochatkova Shkola*, 5, 10-12.
2. Zavizicna, N. (1999). Tlumachennia indyvidualizovanoho navchannia u psykhologo-pedahohichnii literaturi [Interpretation of individualized teaching in psychological and pedagogical literature]. *Ridna Shkola*, 9, 55-57.
3. Kostiuk, H. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhichni rozvytok osobystostei*. [Educational process and psychological development of personalities]. Kyiv: Radianska shkola.
5. *Kontseptsiia: Nova ukrainska shkola* [Conception: New Ukrainian School]. Retrieved from <http://mon.gov.ua>

Vladyslava Liubarets, Galina Vasilyeva, Zhanna Verovkina. Differentiated Approach to the Inclusive Education

The article deals with the features of a differentiated approach to the educational process of inclusive education in general educational institutions. It was revealed the peculiarities and content of the concepts of «differentiation» and «differentiated approach» on the basis of the synthesis of scientific sources. It was indicated necessity of an inclusive educational environment that promotes the full disclosure of children's potential and satisfaction of individual needs in order to form the key competences of each child with special educational needs in the conditions of a comprehensive educational institution. It was encouraged the social orientation of inclusive education is which leads to the opening of perspective changes in the system of special education in Ukraine, related to the new attitude of the society to children with disorders of psychophysical development, the creation of alternative models of psychological and pedagogical support in the country, mechanisms for the free choice of forms of education of children, the level and range of educational needs. It was revealed the need to take into account the individualization of the characteristics of students with disabilities in the process of inclusive education. It was emphasized, that the basis of differentiation is the didactic principles of developmental education. It was established, the necessity of typology of the inclusive educational process according to certain general features with the maximum account of individual psychological and physiological characteristics of students with special educational needs and provision of optimal results of development of their intellectual qualities. There was defined the criteria of differentiation of groups of pupils with special educational needs: biological components (quality of thinker operations, level of development of mental processes); skills of educational work [self-control, planning, pace of activity, organization]; some aspects of parenting (perseverance, diligence, discipline, activity, attitude towards schooling and school environments); physiological components (physical capacity, state of health, speech impairments, hearing, vision). It is determined the further problem of studying the differentiated approach in the process of inclusive education: the selection and description of the types of students with special educational needs in accordance with their age, individual and physiological characteristics.

Keywords: inclusive education, differentiated approach, students with special educational needs.